

‘...waar in ’t licht der bruiloftszaal...’

Viering van de Evangelische Broedergemeente in Rotterdam-Centrum

Vóór de coronacrisis uitbrak liep in dit blad een artikelenserie over Migrantenkerken in Nederland. In iedere aflevering bezochten we een van de vele migrantengemeenschappen die ons land rijk is en deden verslag over hun eigen wijze van vieren en musiceren. De serie was nog niet voltooid en daarom pakken we in dit nummer de draad weer op.

Cees-Willem van Vliet

Op zondag 18 februari, de Eerste zondag van de Veertigdagen, bezocht ik de Evangelische Broedergemeente in Rotterdam-Centrum, een al wat langer bestaande migrantengemeente die kerkt in een voormalig gereformeerd kerkgebouw in Rotterdam Kralingen. We maken kennis met een bijzondere traditie die reikt van de Moravische Kerk van Jan Hus in Tsjechië en de Hernhutters van Nikolaus von Zinzendorf in Duitsland en Zeist en die via Suriname in een eigen kleur weer terugkeerde naar Nederland. Op het verslag van de eredienst volgt een interview met ds. Christian Lindner, predikant van deze gemeente.

Het is de Eerste zondag van de Veertigdagentijd wanneer ik ’s morgens even na 10.30 u. het kerkgebouw van de Evangelische Broedergemeente binnenloop. Het interieur doet denken aan wat het gebouw in oorsprong was: een gereformeerde kerk vol banken met een preekstoel en een modernistisch orgelfront voorin, dat overigens schuilgaat achter een scherm waarop later in de dienst de liedteksten zullen worden geprojecteerd. Het is niet het type kerkgebouw dat je zou verwachten: de overdwers ingerichte witte kerkzalen zonder kansel, de ‘woonkamers van de gemeente’, zoals bijvoorbeeld bij Slot Zeist is te zien. De gemeente ter plaatse is nu eenmaal gebonden aan de monumentenstatus van het gebouw waarin zij huist.

Het orgel wordt reeds zachtjes bespeeld. Er staat een paaskaars –ook een element dat is komen ‘overwaaien’ uit de Nederlandse protestantse traditie– en er is een in het witgedekte tafel. Een antependium in de kleur van het jaar ontbreekt. Achter de tafel staat een prachtige Hernhutter stoel, van waaraf volgens de traditie van de Hernhutters bij bepaalde gelegenheden diensten ook zittend geleid worden.

Er is de bekende hartelijke Surinaamse sfeer, en omdat deze zondag ook het avondmaal wordt gevierd, iets wat zesmaal per jaar gebeurt, zijn veel kerkgangers in het wit gekleed. De liturgische kleur wit in de Broedergemeente, die oorspronkelijk terug te vinden was in de kerkzaal en de kleding van de voorganger bij de bediening van de sacramenten –als ‘omgeven zijn met Gods genade’–, heeft zich in het tropische Suriname ook uitgebreid op de kleding van alle kerkgangers bij het Avondmaal. Overigens een verzoeking in Nederland –zo wordt me verteld– want waar koop je hier fatsoenlijke witte kleding? Ik was zelf niet verder dan een overhemd gekomen.

De dienst met avondmaal heeft een voor ons inmiddels wat buiten beeld geraakte vorm, die wellicht verband houdt met de Saksische wortels van Nikolaus von Zinzendorf, name-

Het pand van de Evangelische Broedergemeente aan de Avenue Concordia te Rotterdam.
Foto: Cees-Willem van Vliet

lijk die van de daar nog steeds wel voorkomende dienst *'mit angeschlossenen Abendmahl'*: eerst een woorddienst met preek, afgesloten met de zegen, gevolgd door een korte pauze waarin sommige kerkgangers huiswaarts keren en de kerkzaal opnieuw in gereedheid wordt gebracht; dan een

De dienst van de Schrift bestaat uit de klassieke schriftlezingen voor de Eerste zondag van de Veertigdagen: Jesaja 53, 1-5, over de leidende knecht en Matteüs 4, 1-11, over de verzoeking in de woestijn, waarna een gebed om het Woord wordt uitgesproken en de preek begint met het bekijken

voortzetting van de dienst met een avondmaalsviering, bestaande uit het tafelgebed, de communie en een wegzending. Dit alles gepaard met veel (veel!) gezang. Die korte pauze tussen wat je ook zou kunnen vergelijken met de 'catechumenendienst' en 'liturgie van de gelovigen' uit de vroege en orthodoxe kerken, fungeert ook als 'verkleedmoment'. Voorganger en oudstenraad –tijdens de woorddienst 'in burger' gekleed– zijn nu allen gekleed in witte liturgische gewaden.

Verloop van de dienst

De woorddienst begint met het aansteken van de paaskaars, waarna een voorzanger een drietal te zingen liederen aankondigt, waarbij al de sfeer van het liedgoed van de EBG duidelijk wordt: het zijn liederen uit de achttiende eeuw, zoals 'Wie steeds zijn weg met God wil reizen' en uit de vroege Liedboektijd: 'Laat m' in u blijven, groeien, bloeien', maar op een andere dan de ons bekende melodie. Verderop in de dienst zullen ook Surinaamse liederen en enkele liederen uit de Zangbundel van Johannes de Heer klinken. De zang is vurig en luid.

Er wordt een woord van welkom uitgesproken door een lid van de oudstenraad, die de 'weektekst' en de beide 'dagteksten' voorleest. Na een korte responsie wordt er wederom een lied gezongen, waaronder de predikant de kerk betreedt. Dan volgen votum en groet, een inleiding op de thematiek van de zondag, een gesproken litanie met daarin Psalm 91 (de psalm van de zondag) verwerkt, waarna er weer gezongen wordt en de kinderen worden toegesproken.

van een kort filmfragment. De predikant preekt vanuit het praktische, de context van het leven van alledag zoals het zich aandoet in een stad als Rotterdam. Wapenbezit, drugs en verleidingen op het relationele vlak zijn hedendaagse verzoeken. De boodschap is bemoedigend en versterkend, iets wat me ook in eerdere migrantenvieringen opviel: door Christus zijn wij in staat de verleidingen te weerstaan: *‘Yes, we can say no!’*.

Na orgelspel en een lied worden de overledenen herdacht. Ook daarbij wordt gezongen. Dan volgen de mededelingen met betrekking tot het gemeentelven, met name ook over de mogelijkheid om samen te eten of eten te kopen dat door gemeenteleden is bereid, gerechten waar je het water van in de mond loopt. Daarop volgt het onderdeel ‘vieringen’: er zijn verjaardagen en huwelijksjubilea te vieren. De betreffende gemeenteleden komen naar voren, krijgen een zegen, de dagteksten van hun gedenkdagen worden voorgelezen en er wordt ook voor hen een lied gezongen. Dan volgt een collecte in drie rondgangen waaronder ook weer gezongen wordt. Ten slotte worden de gebeden uitgesproken door een voorbidder en de predikant, waarna de zegen volgt en een lied over het avondmaal wordt gezongen. Dan is de korte pauze, waarin sommigen vertrekken en de overgeblevenen zich herschikken met het oog op de avondmaalsviering die zal volgen.

Avondmaalsviering

Voor de viering van het ‘Santa Avondmaal’ is een gedrukte orde van dienst beschikbaar. De opbouw is opvallend en gaat –voor zover ik kan zien– terug op de grondvorm zoals Luther die voorstelde in zijn *Deutsche Messe* van 1526, met uitreiking van brood en wijn apart, direct volgend op de betreffende instellingswoorden. De ordening:

- Aandragen van brood en wijn
- Nodiging
- Twee liederen
- Gebed (geknielt)
- Liedstrofe
- Vredegroet / onderlinge vergeving
- Beurtspraak:
 - v. *Met uw heilige sacramenten*
 - a. *zegen ons, o Here God.*
- Inzettingswoorden over het brood
- Uitdeling van het brood

De hosties worden steeds in tweeën gebroken en uitgedeeld door de banken heen. Onderwijl wordt gezongen (zes ver-

schillende liederen!). Daarna eten allen het tegelijk het brood: *Eet, dit is het lichaam van onze Heer Jezus Christus, voor ons in de dood gegeven.*

- Acclamatie uit *Media in vitae*:
Heilige Here God, heilige sterke God, heilige barmhartige Heiland, o eeuwige God, laat ons niet ontvallen de vertroosting uit uw dood. Kyrie eleison.
- Liedstrofe
- Instellingswoorden over de wijn
- Ronddelen van de wijn, uitgeschonken in kleine beertjes en onder het zingen van vijf liederen. Ook deze beertjes worden tegelijkertijd leeggedronken: *‘Drink, dit is het bloed van onze Heer Jezus Christus, dat voor ons vergoten werd tot een volkomen verzoening van al onze zonden.’*

Dan volgen nog twee liederen, een dankzegging (Psalm 111), nog een liederstrofe en dan de gezongen acclamatie van het avondmaal –op langzame reciteernoten– met een duidelijke, op mij ontroerend overkomende *‘eschatologische Ausblick’* (zoals de predikant het noemde), die steeds luider en hartstochtelijker gezongen werd:

- v. *Zo vaak gij van dit brood zult eten
en van deze beker drinken,
zult gij des Heren dood verkondigen,
tot dat hij komt.*
- a. *Totdat Hij komt,
tot het grote Avondmaal
waar in ’t licht der bruiloftsmaal
Hem zijn bruid aanschouwen mag.
Kom, ja kom, o grote dag!*

Dan volgt de slotzegging, een laatste liederstrofe en wenst ieder elkaar een ‘gezegend avondmaal’. We schrijven om en nabij 13.30 uur – de dienst heeft in totaal twee uur en drie kwartier geduurd.

Enkele observaties

Allereerst valt de sfeer op: de hartelijke ontvangst. Al in het gesprek met de predikant werd me duidelijk gemaakt hoe de viering eruit zou zien, dat ik welkom was, ook bij de viering van het avondmaal, en werd ik erop attent gemaakt dat men in het wit gekleed zou zijn, zodat ik me niet opgelaten zou voelen. In de dienst zelf werd ik verwacht, opgehaald, er werd me een plaats gewezen. Mensen schudden handen, wensten elkaar een ‘gezegend avondmaal’, kortom: er was een ‘broe-

Liturgisch centrum van de kerk. Foto: Cees-Willem van Vliet

derlijke' sfeer, maar tegelijk was er een aandachtige 'devotie', een zekere eerbiedigheid, die door warmte was omsloten. Vervolgens viel het grote belang van het strofische lied op, naast enkele gesproken en gezongen litanieën. Daarbij viel de enigszins archaïsche taal op, maar die leek het enthousiasme van de aanwezige gemeente niet in de weg te zitten. Wat een kluif was het voor de organist om –terwijl de melodieën voor de kerkgangers niet waren afgedrukt of geprojecteerd– voor iedere strofe duidelijk te maken om welke

melodie het ging. Er werd sober maar heel dienstbaar en instructief begeleid. Alles bij elkaar opgeteld werden er in de Woorddienst elf min of meer complete liederen gezongen en in de Tafeldienst losse strofen van twintig verschillende liederen, wat maakt dat er in totaal 31 verschillende liederen gezongen zijn, buiten de gezongen litanieën. Hier lijkt mij duidelijk de hand van Luther te zien – al zullen de Hernhutters zeggen dat hun traditie van strofische liederen nog ouder is!

Verder valt de klassieke vormgeving van de liturgie bijzonder op: er is hier via een omweg een heel oude vorm van liturgie teruggekomen in een achttiende-eeuws jasje, gezeten in banken, met strofische, piëtistisch gekleurde liederen. Dat is voor geïnteresseerden in liturgie natuurlijk heel intrigerend, maar het heeft ook iets bevreemdends: vorm en taal hebben iets anachronistisch en het is op een vreemde manier duidelijk dat de vorm van de liturgie niet is gemaakt door de gemeenschap die ze viert. Toch wordt er, zo voel ik aan, van harte gevierd, al klinkt er ook de roep om 'vernieuwing', meestal dan in evangelicale richting. Dan gaat het bijvoorbeeld over de witte kleding, die door jongeren eerder als 'traditioneel' wordt ervaren en misschien overbodig. Kunnen we hier zien dat oude religieuze vormen helemaal niet ten dode opgeschreven hoeven te zijn maar op een getransformeerde wijze steeds weer

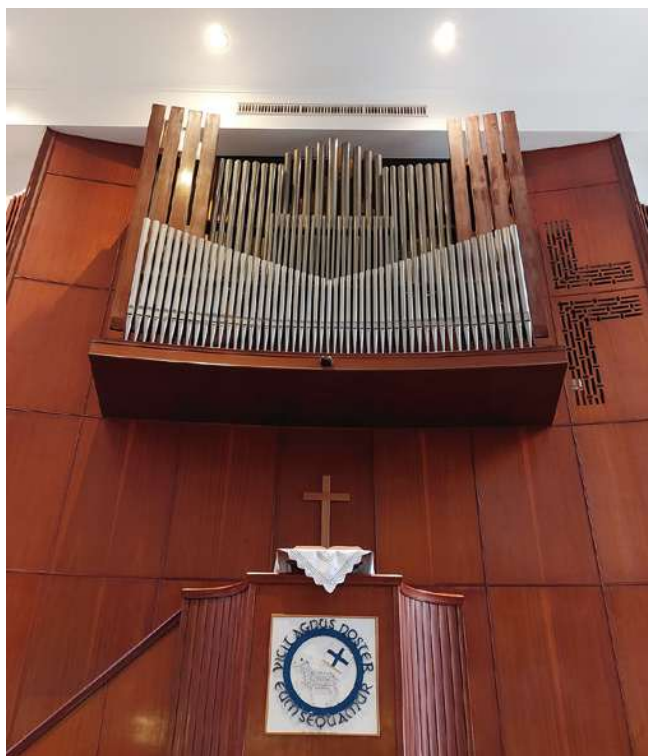
terug kunnen keren? Of is de liturgie van de EBG een teken van hoe de missionarissen van weleer vormen 'opdrongen' aan mensen die daar zelf nooit op waren gekomen? En is dat, vervolgens, erg? Ons Europeanen overkwam tenslotte ooit hetzelfde?

Tegenover het archaïsche valt het oecumenische en hedendaagse op: de oudstenraad wordt bevolkt door minstens evenveel vrouwen als mannen, er wordt op professionele wijze gebruik gemaakt van moderne techniek, er is een dui-

delijk ‘open avondmaal’: het woord *Unitas* in de oorspronkelijke naam van de Evangelische Broedergemeente (*Unitas Fratrum*) geldt duidelijk niet alleen voor de gemeenschap zelf maar betreft de hele wereld.

Toch is de gemeente —zoals we steeds zien— een echte ‘migrantengemeente’. Er zijn drie witte mensen, waaronder de voorganger, die duidelijk uit de ‘Duitse traditie’ komt, en ikzelf. Er is dus geen mix met bijvoorbeeld andere wijkbewoners, slechts is er af en toe een gezamenlijke dienst met de andere kerken in Kralingen, zoals op Wereldgebedsdag waarvan de deelname, juist met het oog op de oecumene, wel sterk werd gepromoot. Ook hier dient de georganiseerde gemeenschap dus blijkbaar vooral de onderlinge saamhorigheid van de oude migrantengroepen. Dat roept de vraag op hoe het zit met de ‘omgekeerde missionering’ en het ‘oecumenisch gehalte’ van de kerk. Is ‘inclusie’ (van migranten in de ‘gewone’ wijkkerken) wel een haalbaar doel en moet dat ook? Of speelt hier ook gewoon de kwestie van de denominatie: Evangelische broeders en zusters zijn nu eenmaal Surinamers? In de Rooms-Katholieke Kerk als ‘wereldkerk’

Het Bakker & Timmenga-orgel uit 1896, in 1952 naar Rotterdam verplaatst en aangepast door Fa. Valckx & Van Kouteren. Foto: Cees-Willem van Vliet

De fraaie Hernhutter stoel, waar vanaf bij speciale gelegenheden de dienst wordt geleid. Foto: Cees-Willem van Vliet

is dat bijvoorbeeld anders, en zie je veel meer gemengde gemeenschappen.

Opvallend vond ik in deze kwestie ten slotte het volgende: één van de leden van de ‘oudstenraad’ —een generatiegenoot— bleek een deeltijds theologiestudent in Leuven. Ikzelf ben dat één stad dichterbij. Wij hebben dus voor een deel dezelfde interesse en geven daar op min of meer dezelfde wijze en locatie vorm aan, we nemen bij wijze van spreken eenmaal per week dezelfde trein. Daarbij wonen we op nog geen tien km afstand van elkaar. Toch waren onze gezamenlijke connecties op *LinkedIn* en *Facebook* precies nul! Dat zegt iets over de mate van onze integratie. Deze specifieke migrantengroep is niet pas nét in Nederland aangekomen...! We blijken elkaar helemaal niet te kennen en in volstrekt andere werelden te leven.

Daarover ga ik in gesprek met ds. Lindner. Het interview met hem volgt op pagina 30 van dit nummer, als nevenartikel bij dit verslag.